

Я. С. КАЛАКУРА*

ШЛЯХ ДО АРХІВОЗНАВСТВА (до ювілею професора М. Г. Щербака)

Приємно усвідомлювати, що майже половина творчого життя цьогогорічного ювіляра – професора Миколи Григоровича Щербака, знаного історика-джерелознавця, архівознавця і громадського діяча пройшла на моїх очах, у творчому спілкуванні та співпраці. Не стану вдаватися до біографії вченого, оскільки вона висвітлена в низці публікацій¹, лише зазначу, що його шлях до архівознавства розпочався ще в студентські роки, коли він виявив інтерес до наукових досліджень і як відмінник та іменний стипендіат був рекомендований в аспірантуру. Тут під керівництвом завідувача архівознавчої кафедри Шевченкового університету професора В. І. Стрельського молодий науковець захопився пошуком у центральних державних архівах УРСР: історичному, жовтневої революції, партійному при ЦК КПУ, в архіві м. Києва, відтак в архівах Москви та Ленінграда документів, що зафіксували відомості про діяльність місцевих державних установ, жандармсько-поліцейських та судових органів російського царизму на теренах України. Виявлені і опрацьовані ним джерела стали базою для написання кандидатської, а невдовзі й докторської дисертацій з історичного джерелознавства, присвячених добі революції 1905–1907 рр. та суспільно-політичним процесам в Україні в умовах Російської імперії. Згодом на основі вивчених історіографічних та конкретно-історичних джерел, аналізу їхнього інформаційного потенціалу побачила світ монографія «За законом і над законом (з історії адміністративних органів і поліцейсько-жандармської системи в Україні)» у співавторстві з А. С. Чайковським², яка й досі залишається прикладом фахового опрацювання архівних документів у дослідженні діяльності адміністративних та репресивних органів царизму.

---

* *Калакура Ярослав Степанович* – доктор історичних наук, заслужений професор Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Рубіжною сторінкою у творчій біографії М. Г. Щербак як знавця архівів став 1994 р., який і визначив увесь його наступний творчий шлях. Пригадую початок мого керівництва кафедрою архівознавства та спеціальних галузей історичної науки (1994–2002). Ми відчували гостру потребу у фахівцях у сфері архівознавства та джерелознавства, і я запросив Миколу Григоровича як джерелознавця зайняти посаду професора кафедри. Він не тільки погодився, але й активно долучився до її життєдіяльності. За короткий час історик підготував лекційні курси з архівознавства, історії державних установ, Національного архівного фонду та його документальних ресурсів, узяв участь у розробленні низки навчально-методичних та наукових проєктів із архівознавства та джерелознавства, зокрема першого національного підручника «Архівознавство» (1998, 2002 рр.), і разом з іншими членами авторського колективу був удостоєний іменної премії Василя Веретенникова. Микола Григорович добре зарекомендував себе і як викладач, і як куратор науково-дослідної роботи студентів.

Після завершення терміну моєї каденції М. Г. Щербак у 2003 р. був обраний завідувачем кафедри архівознавства та спеціальних галузей історичної науки за конкурсом і працював на цій посаді 15 років. Мене, як його колегу, тішить те, що він всі ці роки докладав значних зусиль, щоб зберегти і продовжити традиції та починання колективу, започатковані з часів Ф. П. Шевченка, В. О. Стрельського, В. О. Замлинського і свого попередника, включаючи й проведення щорічних архівознавчих, джерелознавчих та історіографічних читань. За цей період учений остаточно утвердився як архівознавець і організатор навчально-методичного процесу, громадський діяч. Очоливши кафедру, Микола Григорович багато зробив щодо організації науково-дослідної та навчально-методичної роботи, оновлення тематики праць і змісту навчального процесу, проведення архівознавчої практики студентів, зміцнення якісного складу колективу³. Захистили

Професори Я. Калакура та М. Щербак
в Музеї історії Київського національного
університету імені Тараса Шевченка.
Квітень 2015 р.

докторські дисертації і стали професорами доценти М. Г. Палієнко та Ю. М. Сорока, побачили світ нові видання курсу лекцій «Українська історіографія» (2012 р.), підручника «Історичне джерелознавство» (2017 р.), опубліковано навчальні посібники «Спеціальні історичні дисципліни» (за ред. проф. І. Н. Войцехівської), «Джерела з історії української культури», архівознавчі та біобібліографічні студії М. Г. Палієнко, праці з історичного джерелознавства та спеціальних історичних дисциплін доцентів А. М. Зубка, С. Ф. Павленко, Г. Г. Коцур та ін. Великий резонанс у середовищі істориків та архівознавців викликали наукові студії викладачів кафедри, присвячені теорії історичної науки, архівознавства та джерелознавства, методології науково-дослідної роботи, цивілізаційному, антропологічному та соціокультурному осмисленню історичного процесу, архівному менеджменту, українській і зарубіжним архівним системам. Та й сам Микола Григорович продовжує наукові студії як над уже усталеною проблематикою, так і новими темами, зокрема з історії держави і права, історії органів внутрішніх справ і державної безпеки України, Національного архівного фонду, бере участь у підготовці та атестації науково-педагогічних працівників. Під його керівництвом підготовлено 4 доктори та 15 кандидатів наук, він є членом спеціалізованої вченої ради із захисту дисертаційних праць Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Однією із заслуг М. Г. Щербака є його зусилля, спрямовані на подальшу співпрацю колективу кафедри з Укрдержархівом, центральними і галузевими архівними установами, Українським науково-дослідним інститутом архівної справи та документознавства. Цьому сприяло й те, що Миколу Григоровича було затверджено членом колегії Укрдержархіву, введено до складу редколегії журналу «Архіви України», обрано головою Спілки архівістів України. Не можу оминати такі риси ювіляра як комунікативність і відкритість, вміння вибудовувати партнерські відносини зі студентами та аспірантами, прислухатися до них і реагувати на їхні запити. Часто можна побачити Миколу Григоровича у коридорах університету в оточенні студентів і на перервах, почути, як жваво спілкується молодь зі своїм наставником. Ця риса цілком вписується в атмосферу і цінності кафедри, для якої кожен студент архівознавчих програм розглядається як член колективу, центральна постать і потенційний архівіст у майбутньому. Формування архівних та інформаційних компетентностей студентів, прищеплення їм любові до професії архівіста, розуміння її значення в умовах сучасних інформаційних технологій і цифрового суспільства було і залишається пріоритетним завданням кафедри.

Завершуючи це стисле есе про Миколу Григоровича, хочеться додати, що він – людина українських цінностей, гарний сім'янин, чоловік, тато і дідусь. Разом із дружиною Надією Олександрівною, теж

відомою історикинею, докторкою історичних наук, професоркою, виховали дочку Ніну, мають зятя Андрія і улюблених онуків Анастасію та Віктора. То ж побажаємо ювіляру надійного здоров'я (а він із родоводу козацької Канівщини), творчого довголіття, родинного затишку і відчуття людського щастя!

---

¹ *Боряк Г. В.* Щербак Микола Григорович // Енциклопедія історії України: Т. 10 / НАН України. Інститут історії України; редкол.: В. А. Смолій (гол.) та ін. Київ: Вид-во «Наукова думка», 2013. С. 680–681; Щербак Микола Григорович // Професори Київського університету: біогр. довід. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2014. С. 852 та ін.

² *Щербак М. Г.* «За законом і над законом» (з історії адміністративних органів і поліцейсько-жандармської системи в Україні). Київ: Україна, 1996. 286 с. (у співавт. з А. С. Чайковським).

³ *Калакура Я. С., Щербак М. Г.* 70 років архівознавчій кафедрі Київського університету // Архіви України. 2014. № 4–5. С. 338–345.